УДК 336.226.12:316.4

С. М. ПЕТЬКО

Інститут економіки, екології та права, м. Київ

ТРАДИЦІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОРПОРАЦІЙ НА ФІНАНСОВИХ РИНКАХ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 45(2), с. 190—195

В теоретичному аспекті розглянуто традиційні організаційні форми корпорацій на фінансових ринках. Визначено сутність терміна "корпорація", її проблемні аспекти та ознаки. Звертається увага на інституційний напрям забезпечення функціонування корпорацій на фінансових ринках.

Питання щодо теорії, практики та функціонування корпорацій стало предметом дослідження в низці наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, серед них: І. Ансофф, М. Портер, С. Друкер, В. Бансал, Д. Маршал, М. Гольцберг, Е. Нікбахт, А. Гропеллі, А. Бернлі, Г. Мінз, П. Самуельсон, В. Нордхауз, Дж. Ван Хорн, Т. Кашаніна, Т. Бєсєдіна, Т. Фролова, О. Пилипенко. Дослідженню проблематики видів організаційних форм корпорацій, а також їхнього інституційного забезпечення присвячені праці Р. Акоффа, Д. Норта, Я. Паппе, А. Чандлера, А. Олійник, В. Іноземцева, Л. Федулової, Ю. Казанкової, І. Васильчук, С. Орєхова.

Узагальнимо основні підходи до визначення традиційних організаційних форм функціонування корпорацій на фінансових ринках, а також визначимо сутність дефініцій "корпорація", "фінансова корпорація" та "нефінансова корпорація", їхніх сутнісних ознак та класифікацій.

Поняття "корпорація" виникло дуже давно й до теперішнього часу характеризується як існування різних комерційних об'єднань, що виникли та інституціоналізувалися в еволюційному процесі світового господарства. Нині корпоративна власність є яскравим виявом відносин власності, а корпорації – найпоширенішою організаційною формою.

Проведений аналіз наукових праць дав змогу виявити, що у вітчизняній та зарубіжній літературі дослідження сутності корпорацій здійснюється в економічному, правовому та соціальному напрямах (див. табл.).

Таблиця

Наукові трактування поняття "корпорація"

Автори	Трактування поняття
1	2
І. Ансофф	Корпорація – це широко поширена в країнах з розвиненою ринковою економікою форма організації підприємницької діяльності, яка передбачає пайову власність, юридичний статус та зосередження функцій управління в руках верхнього ешелону професійних управлінців, які працюють за наймом.
В. Бансал, Д. Маршал	Корпорація – це юридична особа, що повністю відокремлена від своїх власників, діє самостійно, а її власники можуть вільно передавати свою участь у капіталі іншим особам без будь-якого безпосереднього впливу на саму корпорацію.
М. Гольцберг	Корпорація – це юридична особа, яка представляє об'єднання вкладників капіталу (акціонерів) для здійснення певної діяльності. Корпорації мобілізують інвестиційний капітал шляхом розміщення (емісії) і розповсюдження (продажу) цінних паперів.

© С. М. Петько, 2015

Закінчення табл.

1	2
Е. Нікбахт, А. Гропеллі	Корпорація – це форма організації бізнесу, за якою товариство є юридичною особою, а його власники мають обмежену відповідальність. Корпорація за законом повністю відокремлена від її власників, що означає, що корпорація відповідає за сплату боргів, а не її власники.
А. Бернлі, Г. Мінз	Корпорація – це велика фірма зі значною кількістю дрібних акціонерів та незначною кількістю менеджерів, що контролюють діяльність корпорації та розпоряджаються її власністю, взагалі не володіючи її акціями.
Т. Кашаніна	Корпорація – це організація, що визнана юридичною особою, в якій власність відділена від управління, що заснована на об'єднаному капіталі (добровільних внесках) для здійснення якоїсь корисної діяльності.
Т. Бєсєдіна	Корпорація – це підприємницьке товариство (АТ, ТзОВ, або ТзДВ), яке є об'єднанням капіталів окремих осіб, поєднаних спільністю загального корпоративного інтересу (іноді відмінного від приватного інтересу кожного з них), управління яким здійснюється через спеціально створювані органи, а кожен з його учасників отримує корпоративні права.
П. Самуельсон, В. Нордхауз	Корпорація – це юридична особа, яка може самостійно продавати і купувати, позичати гроші, виготовляти товари й послуги та вступати у контрактні відносини; має право обмеженої відповідальності, відповідно до якого інвестиції кожного із власників корпорації обмежені жорстко певним розміром.
Дж. Ван Хорн	Корпорація – це знеособлене підприємство, створене законом; воно може володіти майном і брати на себе зобов'язання.

Джерело: [2, 206]

Отже, запропоновані визначення заслуговують на увагу, але, на жаль, серед авторів не існує єдиної думки стосовно трактування цього поняття. До того ж названі вище вчені мають різні погляди щодо розуміння організаційно-правових форм корпорацій.

Слід зауважити, що для корпорацій характерно: акціонерне товариство, юридична особа, різноманітність організаційних структур, різні форми власності, які є чинниками формування корпоративного управління. Також у багатьох державах виділяють три основні форми організації бізнесу, до яких належать: партнерство (товариство); одноосібне володіння; корпорації з гібридними формами (корпорації суспільної вигоди).

Корпорації існують у формах акціонерних товариств, державних підприємств, спеціалізованих фінансових інститутів (банки, корпорації розвитку та ін.). Серед загальних ознак корпорацій виокремлюють: 1) наявність юридичної особи, від імені якої ведеться бізнес, яка не відповідає згідно з зобов'язаннями власників і зобов'язаннями, якої не відповідають власники; 2) інституційний (правовий і персональний) розподіл функцій власності й управління; 3) колективне прийняття рішень власниками і (або) найманими управляючими [1, *171*].

Сучасні нефінансові корпорації в загальному виразі становлять майновий комплекс, товаровиробника, юридичну особу, можуть виступати як окреме велике підприємство або об'єднання кількох підприємств, що спеціалізуються в сфері матеріального виробництва та надають нефінансові послуги. На сучасному етапі нефінансові корпорації можуть функціонувати як у формі звичайного акціонерного товариства, так і їхніх об'єднань. Здебільшого фінансові та нефінансові корпорації є певними об'єднаннями фірм компаній, які спеціалізуються в різних сферах господарської діяльності: промисловій (стратегічні альянси), фінансовій (транснаціональні банки), науково-технічній, комерційній, маркетинговій та функціонують на основі розробки та реалізації вже узгодженої політики у сфері спеціалізації, інтеграції виробництва та капіталу, розподілу ринків збуту.

Головна відмінність між фінансовими та нефінансовими корпораціями полягає в тому,

що нефінансові корпорації спеціалізуються у сфері матеріального виробництва, а фінансові – в нематеріальному виробництві – наданні різного виду фінансових послуг. Передусім фінансова корпорація – це фінансова організація, яка займається нагромадженням та перерозподілом фінансових ресурсів між суб'єктами, які мають їх надлишок до тих, які їх потребують. Головними прибутками фінансових корпорацій є прибутки від кредитно-депозитних транзакцій, сплати відсотків, страхових внесків та ін. Фінансовими корпораціями можуть бути: кредитно-депозитні організації (банківські установи), фінансові та посередницькі установи (інвестиційні корпорації), страхові установи, пенсійні фонди та інші фінансові установи (брокерські, дилерські компанії, які здійснюють операції переважно з цінними паперами).

Так, Л. І. Федулова зазначає, що "з інституційної точки зору в корпорації, в першу чергу, значущою є не її виробнича діяльність, а те що називають "пучком контрактів", тому що з появою особливої групи учасників контрактних відносин – акціонерів відбувається зміщення акценту, що має вагомі наслідки. Якщо в класичній фірмі основний конфлікт виникав між працею (найманими працівниками) і капіталом (власниками), то в корпораціях на перший план виходять протиріччя між менеджментом (менеджерами – особливою групою найманих працівників) і капіталом (акціонерами)" [9, *132*].

А. Н. Олійник наголошує, що в інституціональній теорії корпорація є результатом зростання трансакційних витрат, які спричинені неефективною діяльністю зовнішніх контрактів однієї чи іншої форми. Також науковець зазначає, що в межах інституційної теорії немає єдиного пояснення стосовно визначення теорії трансакційних витрат. Розглядають такі варіанти пояснення, виникнення трансакційних витрат: підхід теорії трансакційних витрат, підхід теорії суспільного вибору та підхід теорії згоди. Відсутність єдиного трактування стосовно природи трансакційних витрат – показово, оскільки в неокласичній економічній теорії брався до уваги лише один вид існування витрат – виробничих. Тому питання стосовно трансакційних витрат тісно пов'язане зі змінами постулатів неокласики, які належать до її "жорсткого ядра" або до її "захисної оболонки". Згідно з інституціональною теорією розвиток внутрішніх контрактів відбувається як певний наслідок збільшення організації завдяки вертикальній інтеграції. Зауважимо, що завдяки горизонтальній інтеграції відходить багато проблем зовнішніх угод, яке сприяє зниженню трансакційних витрат [6, *133*].

Проаналізуємо детальніше традиційні організаційні форми корпорацій та визначимо особливості їх вияву.

Наголосимо, що на практиці існує велике різноманіття організаційних форм корпоративного бізнесу, які можна звести до таких форм: холдингова (Х-форма), унітарна (У-форма), мережева (V-форма) та мультидивізіональні (М-форми).

Економічна сутність холдингової форми полягає в тому, що вона представляє собою компанію, яка не володіє контрольними пакетами акцій інших фірм, а її мета полягає у здійсненні контролю та управління їхньою діяльністю [3, *211*].

Слід звернути увагу на те, що останнім часом в економічній науці дефініція терміна "холдинг" розглядається в широкому та вузькому значеннях. Так, холдинг у вузькому розумінні становить компанію, організацію, установу, яка акумулює контрольні та неконтрольні пакети акцій або їх частки, а також займається винятково контролем та управлінням. Саме в такому аспекті серед різних наукових шкіл та дослідників трактується дефініція холдингової компанії [10, *88*].

Отже, холдинг у широкому розумінні – це сукупність усіх підпорядкованих компаній, які об'єднані єдиним фінансовим центром [7, *22*].

Зауважимо, що в світовій практиці холдингові утворення – це фінансові центри, навколо яких відбуваються об'єднання інших компаній, які при цьому не втрачають своєї самостійності. На сьогодні майже всі найпотужніші корпорації США, Японії, ЄС та Ки-

таю мають у своєму складі фінансовий центр у вигляді холдингового утворення [8, *89*].

Переваги холдингових форм полягають у перевагах централізованого фінансово-економічного управління ланцюгами технологічно пов'язаних підприємств, у тому числі зі зниженням ризиків інвестицій і взаємних поставок, економією трансакційних витрат, досягненням більшої ефективності в міжнародному русі капіталу та ін. [5, *61*]. Серед основних недоліків холдингових форм визначають прагнення до олігополістичної або монополістичної поведінки, тенденції зловживання контрольно-управлінською функцією, штучному підтриманні нерентабельних підприємств за рахунок рентабельних та ін.

Своєю чергою унітарна форма характеризується тим, що вона, по-перше, не дає змогу наглядати та оцінювати внесок функціональних підрозділів фірми в корпоративний прибуток, що збільшує ризик виникнення опортунізму з боку керівників підрозділів. Оскільки статус керівника підрозділу великою мірою визначається розміром та важливістю підрозділу, керівник підрозділу намагається максимізувати свою частку корпоративних ресурсів. Для того щоб виправдати зайву кількість кадрів у підрозділі, керівник намагається залучити до діяльності підрозділу дискреційні інвестиційні проекти. Недоліки унітарної форми визначаються тим, що притаманні централізованій, яка поділена на підрозділи за функціональною ознакою, компанії слабкі сторони можуть стати небезпечними при зростанні обсягу адміністративних завдань, які вирішуються менеджерами вищої ланки, до таких розмірів, що вони будуть неспроможні ефективно виконувати свої обов'язки [4, *141*].

Розглянемо мультидивізіональну форму (М-форма) корпорації. Головною умовою ефективного функціонування мультидивізіональної організаційної форми є наявність великої кількості центрів прибутку корпорації. Ця форма характеризується великим перерозподілом стратегічних і тактичних функцій корпорації, що дає змогу дивізіонам бути певною мірою самостійними одиницями. Причиною ефективного функціонування М-форми є звільнення керівників підрозділів від монотонної праці, що відкриває можливості займатися довгостроковим плануванням та оцінкою результатів функціонування корпорації. У М-формі генеральні менеджери корпорації вже не прагнуть виразити інтереси одного з підрозділів організації (що має місце в унітарній організаційній формі). Сутність М-форми організації полягає в тому, що вона містить можливості стратегічного планування та розподілу ресурсів, а також механізм контролю над структурними підрозділами. Ці характеристики сприяють ефективному розподілу фінансових ресурсів між дивізіонами та диференційованому застосуванню інструментів внутрішньофірмового контролю та стимулювання. Ефективний розподіл ресурсів між підрозділами, який будується на принципах самоокупності підрозділів, дає можливість знизити трансакційні витрати опортунізму. Водночас зростають внутрішні трансакційні витрати синергетичного розвитку корпорації, що пов'язано зі зростанням ролі керівників підрозділів у координації діяльності корпорації.

До переваг мультидивізіональної організаційної форми належать: 1) корпорації, які мають кілька центрів прибутку, які побудовані на принципах самоокупності, дають змогу оцінювати внесок кожного з підрозділів у загальний прибуток корпорації; 2) відбувається передача керівникам підрозділів функцій довгострокового планування та оцінки результатів діяльності корпорації; 3) спостерігається ефективніший перерозподіл ресурсів між підрозділами.

Головним недоліком М-форми є те, що в ній відбувається ускладнення координації між підрозділами корпорації та збільшення розмірів адміністративно-управлінського складу [Там само, *143*].

Перейдемо до розгляду мережевої організаційної форми корпорацій.

Мережева організаційна форма передусім контактно пов'язує кілька фірм, які є відносно самостійними інституціональними одиницями. Обмін у середині мережі частково

здійснюється поза межами ринку. Це характеризує особливу роль головної фірми (ядра мережі) у забезпеченні інтеграції мережі. Головній фірмі належить координація поставок, виробництво та розподіл проміжного продукту серед учасників мережі. Структура становить "оболонкову мережу", де головна фірма знаходиться внизу або нагорі виробничого ланцюга. Основним завданням головної компанії є координація процесу виробництва та його обігу усередині мережі.

З інституціональної точки зору мережева організаційна форма характеризується значною незавершеністю контрактів між учасниками мережі порівняно зі створенням вертикально інтегрованої структури. Для учасників мережевої структури існує два ключових мотиви, що регулюють відношення головної фірми з її підрозділами – це відбір учасників мережі та розподіл ресурсів між ними. У першому випадку здійснюється відбір посередників, який відбувається в умовах жорсткої конкуренції і пояснюється тим, що фірми, які пройшли процедуру відбору, отримують дозвіл на доступ до ресурсів "ядра" мережі на довгостроковій основі. У другому випадку відбувається розподіл міжфірмових завдань, а відповідно і розподіл ресурсів, які знаходяться у розпорядженні головної фірми. Тут головна фірма залишає за собою право регулювати та обмежувати повноваження підрозділів, примушуючи їх конкурувати між собою. Тому головними особливостями мережевої структури є висока ділова репутація, виконання зобов'язань та взаємна довіра учасників мережі, що забезпечує тривалість відносин, інтегрованість та ефективність структури загалом [4, *144*].

У площині нашого дослідження слід також взяти до уваги дослідження американського вченого А. Д. Чандлера, який у процесі дослідження великих американських фірм дійшов висновку, що при взаємодії бізнесу та їхніх організаційних структур відбуваються три основні стадії розвитку фірми.

Перша стадія характеризується утворенням комбінації фінансових ресурсів, які закріплені фінансовими та майновими зв'язками (трести, синдикати, концерни, холдинги). Тобто це ще одна із традиційних організаційних форм корпорації, яка дістала назву Н-форми.

Друга стадія характеризується консолідацією управління фінансовими ресурсами фірми, де домінує стратегія вертикальної інтеграції по всьому технологічному ланцюгу, а також відбувається формування функціональної організаційної структури, до того ж особлива увага приділяється ефективному використанню ресурсів фірми (U-форма).

Сутність третьої стадії полягає у диверсифікації бізнесу фірм, тоді як розміщення та перерозподіл ресурсів між різними бізнесами стають проблематичнішими. Активно здійснюється реорганізація компаній та впроваджується мультидивізіональна організаційна структура (М-форма). Наголосимо, що організаційні структури U-форми та Н-форми набули широкого значення в корпораціях різних країн у першій половині XX ст., а М-форма – у другій половині XX ст. [11, *42–51*].

Отже, зважаючи на дискусійність та різноплановість підходів, зазначимо, що в науковій думці немає єдиної точки зору стосовно трактування поняття "корпорація". Ми будемо розглядати корпорацію як форму організації підприємницької діяльності, яка має юридичний статус, форми власності, управління проводиться професійними менеджерами, які працюють за відповідну грошову винагороду. Корпораціям властиві таки риси: юридична особа, акціонерне товариство, різноманітність організаційних структур, різні форми власності, які виступають чинниками формування корпоративного управління. Усі корпорації поділяються на фінансові та нефінансові. Нефінансові корпорації в загальному вигляді становлять майновий комплекс, товаровиробника, юридичну особу, а також виступають у вигляді окремого великого підприємства або об'єднання кількох підприємств, які спеціалізуються у сфері матеріального виробництва та надають нефінансові послуги. Фінансові корпорації – це фінансові

організації, що займаються нагромадженням та перерозподілом фінансових ресурсів між суб'єктами, що мають їх надлишок для тих, хто їх потребує.

Результати нашого дослідження дали змогу виокремити такі організаційні форми корпоративного бізнесу: холдингова (Х-форма), унітарна (У-форма), мережева (V-форма) та мільтидивізіональні (М-форми).

Література

1. *Буковинська М. П.* Сутність і розвиток корпорацій: роль соціальних технологій / М. П. Буковинська // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту. Сер. "Екон. науки". – 2010. – № 3(7). – С. 170–174.

2. *Васильчук І. П.* Сутність та ознаки корпорацій: теоретичний аспект / І. П. Васильчук [Електронний ресурс] // Наук. зап. Нац. ун-ту "Острозька академія". Економіка. – 2013. – Вип. 23. – С. 205–209. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoa_2013_23_42.pdf

3. *Економіка* та організація діяльності об'єднань підприємств: навч. посіб. / Л. М. Чепурда, С. С. Бєляєва, М. В. Плахотнікова [та ін.].; під заг. ред. Л. М. Чепурди. – К.: ВД "Професіонал", 2009. – 272 с.

4. *Казанкова Ю. А.* Особенности организационных форм крупных корпораций в современных условиях / Ю. А. Казанкова // Вестн. Челябинского гос. ун-та. – 2011. – № 31 (246). Вып. 33. Экономика. – С. 142–144.

5. *Мазур А. Г.* Механізм управління холдинговою компанією / А. Г. Мазур / Зб. наук. пр. ВНАУ. Сер.: Екон. науки. – 2012. – № 2 (64). – С. 60–65.

6. *Олейник А. Н.* Институциональная экономика: учеб. пособие / А. Н. Олейник. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 486 с.

7. *Орехов С. А.* Диверсифицированные корпоративные объединения: проблемы статистического анализа / С. А. Орехов. – М.: БУКВИЦА, 2000. – 120 с.

8. *Саниахметова Н. О.* Предпринимательское (хозяйственное) право Украины. – Х.: Одиссей, 2004. – 800 с.

9. *Федулова Л. І.* Інституційні особливості сучасної корпорації / Л. І. Федулова // Наук. пр. ДонНТУ. Сер.: Екон. – 02/2006. – С. 130–136.

10. *Цопа Н. В.* Формирование и развитие холдинговых компаний как одного из выборов объединений предприятий / Н. В. Цопа // Экономика и управление. – 2008. – № 5. – С. 87–92.

11. Chadler A. D. Jr. Strategy and structure: Chapters in the history of the American industrial enterprise / A. D. Chadler. – Cambridge, Mass and London: MIT Press, 1962. – 455 p.

Виявлено, що в науковців-економістів не існує єдиної думки стосовно трактування поняття "корпорація", існують різні підходи щодо розуміння організаційно-правових форм корпорацій. Визначено, що корпораціям характерно: акціонерне товариство, юридична особа, різноманітність організаційних структур, різні форми власності, які створюють корпоративне об'єднання.

Выявлено, что в ученых-экономистов не существует единого мнения относительно трактовки понятия "корпорация", а также существуют различные взгляды относительно понимания организационно-правовых форм корпораций. Для корпораций характерно: акционерное общество, юридическое лицо, разнообразие организационных структур, различные формы собственности, которые выступают факторами создания корпоративных объединений.

This article is devoted to consideration of the traditional organizational forms of the corporations on the financial markets. Researching of the scientific literature sources helps to determine the essence of the term "corporation". Particular attention in this article is given to the studying of the corporation essence in the world economy. It seems that the economists haven't got the straight idea of the conformably to the meaning of "corporation". It is determined in this article the factors which characterized the corporation: joint-stock company, juridical person, diversity of the organizational structures, different assets forms that create the corporative integration.

Надійшла 24 лютого 2015 р.